

LA 'LLIÇÓ DEL SILENCI' VINT-I-CINC ANYS DESPRÉS. A Dolors Condom i Gratacòs *In Memoriam*

DAVID MORÉ AGUIRRE

“Animi cultus ille fuit ei quasi quidam humanitatis cibus”.
“Aquella cultura de l'esperit li fou com un nodriment de la seva
humanitat”.

(Ciceró, *De Finibus*, V 19, 54)

L'11 de juny de 1991 vaig ser un dels alumnes a qui Dolors Condom i Gratacòs va impartir la seva última classe com a catedràtica de llatí a l'Institut Jaume Vicens Vives de Girona, titulada “Lliçó del silenci”. El vespre del 6 de març de 2016, llegint *La Vanguardia* a casa dels sogres a Barcelona, vaig advertir amb tristesa l'esquela de Dolors Condom i Gratacòs, traspasada el dia anterior als 90 anys, de qui la família va voler recordar explícitament en aquell obituari que fou catedràtica de llatí. Certament el seu perfil biogràfic restarà ineludiblement vinculat a una prolífica i reeixida tasca docent i de recerca de la cultura llatina. L'endemà dilluns vaig tenir ocasió de llegir la premsa gironina que es feia ampli ressò de la seva defunció esdevinguda l'endemà d'haver entrat en el club dels nonagenaris, aquella edat provecta, que t'apropa perillosament al fil de la navalla. Ha coincidit en l'edat de partença amb el seu estimat amic i company mossèn Manuel Fuentes Geli. La premsa ens va comentar àmpliament la seva dilatada i extensa trajectòria de docència i recerca, de la qual han gaudit diverses generacions de gironins. La vicepresidenta de l'Institut d'Estudis Catalans, M. Àngela Vilallonga, com a deixeble i successora seva a la universitat, va donar un to càlid i proper en record de l'amistat perduda. I el web de la Universitat de Girona va recollir el seu traspàs donant puntual ressenya del seu *currículum vitae*.

Persones molt més properes a ella en podrien glossar la figura i la trajectòria professional molt millor que no pas un servidor. Tanmateix, un impuls profund m'empeny a compartir algunes experiències vitals, que tot emmarcant la relació mantinguda entre ambdós, permet esbossar un particular record envers Dolors Condom, per qui feia anys tenia una particular estima.

Quan jo tenia quinze anys, l'octubre de 1990, vaig començar el tercer curs de batxillerat escorat envers les lletres sense saber quins serien els meus objectius d'estudi, tan sols intuïnt que aquell semblava un bon camí per a mi. El curs anterior, de llatí havíem tingut un llibre de text -que encara conservo- del qual Dolors Condom n'era l'autora en col·laboració amb la catedràtica de filologia clàssica de l'institut figuerenc M. Àngels Anglada d'Abadal. Havia estat editat per l'editorial Casals per primera vegada el 1976, i nosaltres ja utilitzàvem la quarta edició de 1989. Aquell primer curs de llatí, però, amb aquella primera immersió en les declinacions no havia estat, tanmateix, un plat de bon pair. M'enganyaria si diguéssis que no m'hi va costar entrar en el llatí, i reconec en mi aquells pensaments de joventut que no valoren com cal les assignatures de cultura clàssica i filosofia. El pas del temps i l'experiència acumulada fan adonar-nos de la seva extraordinària importància com a pilars fonamentals de l'humanisme, malauradament tan desdenyat en els darrers plans docents per tot tipus de governs, ja siguin de dretes o d'esquerres, català o espanyol. Les darreres dècades hem assistit al menyspreament d'un seguit de valors culturals que fonamenten les nostres arrels com a societat, baluards de cohesió social en un món en transformació. Avui defenso aferrissadament aquestes assignatures en els plans d'estudis, per bé que en la meua joventut se'm fessin una mica costerudes aquest tipus de matèries; la immadura joventut en contrast amb el petit pòsit d'experiències acumulades a la quarantena. Per arribar fins aquí, el camí ha estat fressat per uns quants xerpes de la docència, professors que més enllà de l'estricta compliment d'un temari, han actuat amb amplitud de mires, amb humanitat més enllà de la professionalitat.

En contrast amb el curs anterior, amb Dolors Condom a les classes de llatí se'ns va obrir un món més enllà de les declinacions i les traduccions, el de la cultura llatina en sentit ampli. I a més, ella era capaç de parlar-nos en llatí per sorpresa nostra, i descobríem així que no es tractava d'una llengua tan morta com ens havia pogut semblar. En les seves lliçons afloraven contínuament els seus grans i extensos coneixements més enllà de la llengua: en literatura, història i cultura llatines. Citava els clàssics en llatí, i compartia en català amb els alumnes uns vastos coneixements, sempre amarats de proximitat i afecte

envers l'alumne, a voltes no sempre correspostos per joves adolescents en plena efervescència hormonal. Recordo que a començaments de primavera ens va fer anar a una aula en un espai que freqüentàvem poc, a la part inferior d'on hi havia la biblioteca i la capella. Ens va obsequiar a cadascú de nosaltres amb un diccionari d'espanyol-llatí obra de mossèn Joan Llauro Padrosa, predecessor seu a la càtedra de l'institut gironí entre 1931 i 1936, i de mossèn Jaume Marquès Casanovas, catedràtic del seminari, editat a Girona l'any 1965. Faig memòria que ens va dir, que així, sempre tindríem un record de les classes de llatí. Avui, observant aquell diccionari enmig de la filera de vocabularis i glossaris, en un armari del darrera de l'ordinador amb el qual redacto aquestes ratlles, recordo aquell moment amb tendresa, emoció continguda i sentiment d'agraïment per haver-nos fet sentir grans i responsables quan encara no ho érem, per ensenyar-nos a estimar els llibres i per haver exercit una docència de mires amples, tot semblant la llavor de l'humanisme.

El 1961 Dolores Condom va aconseguir per oposició la càtedra de llatí d'institut d'ensenyament secundari, que va exercir a diversos centres (Requena, Tarragona, Figueres i Girona) fins a la seva jubilació. Entre 1969 i 1973 va compartir la docència del llatí a l'institut i a la universitat. Va ser la primera professora de llatí dels estudis de Lletres a Girona, secció delegada de la Universitat Autònoma de Barcelona, anomenada després Col·legi Universitari de Girona i, més tard, Estudi General i Universitat de Girona. Fa un parell d'anys, en una de les deu entrevistes de Xavier Carmaniu Mainadé¹ produïdes pel Servei de Gestió Documental, Arxius i Publicacions de l'Ajuntament de Girona, a diverses persones de rellevància social i cultural, en el marc d'un projecte de preservació de la memòria i el record de la ciutat de Girona, Dolores Condom afirmava que en un moment de la seva carrera professional va veure's abocada a haver d'escollir entre la universitat i l'institut i que, més enllà de l'estabilitat que li oferia la càtedra d'institut, va triar continuar a secundària perquè la pedagogia de la cultura clàssica sempre l'havia interessat molt. En efecte, la seva va ser una carrera docent a diversos instituts de secundària fonamentada en els valors clàssics de l'humanisme i una proximitat a l'alumne que anava més enllà quan calia. Aquests mèrits i generositat els va saber canalitzar una vegada jubilada, perquè continuà participant activament en la vida social i cultural de la ciutat

¹ Un any més jove que jo, company a primària a l'escola Annexa de Girona, i més tard estudiant d'Història a la Facultat de Lletres de la UdG.

de Girona, en múltiples iniciatives, on sempre de manera modesta es deixava caure, col·laborant en tota mena d'activitats fins gairebé a la seva darrera hora. Així, el 28 de desembre de 2015 encara va participar activament en un acte de record a la seva amiga, l'escultora sarrianenca Emília Xargay Pagès.

En ocasió de la seva jubilació, de manera espontània, aquells joves de quinze i setze anys de 3r de BUP (el 3r-E)², als quals havia inoculat els coneixements clau de la cultura clàssica, ens vam proposar, amb el suport de la tutora, de donar-li un modest comiat per agrair el seu mestratge. Va ser quelcom molt senzill: unes paraules d'agraïment i un petit refrigeri però, que per la seva espontaneïtat i sentiment, ella ho va rebre amb molta emoció. Crec que només una persona que s'havia entregat tant als alumnes mereixia sobradament aquella petita mostra d'afecte d'uns joves amb molts pardalets pullulant pel cap. Si es va fer, és perquè vam voler personificar la voluntat de moltes altres generacions d'estudiants que, estic segur, haurien mostrat llur gran agraiement com ho férem nosaltres. Va ser un dia emotiu, ho recordo molt bé i amb molt d'afecte, i sé que per ella també va ser un moment singular.

Ben conscient que cloïa una etapa vital important, aquella darrera classe de la Dolors Condom va tenir un contingut molt superior al d'un centre de batxillerat i va prendre un caire molt més propi d'uns estudis superiors de filosofia. En aquell moment ens ho podia semblar, i de fet així ho vam mig entendre, però amb el pas dels anys, en la mesura que un va creixent interiorment, s'adona de l'alt nivell intel·lectual de la Lliçó. Ha estat gràcies al fet que ella mateixa la inclogués en una antologia de textos i estudis literaris titulada *Aula Magna*³, publicada el març de 2010 per la Diputació de

² Eren aquells uns anys de gran densitat estudiantil al centre, en una ciutat que només tenia dos instituts públics, i que rebia joves de diverses poblacions de la comarca i fins i tot de la Selva. Aquell curs l'Institut Jaume Vicens Vives tenia prop de 1.450 alumnes, la qual cosa obligava a tenir molts grups per cada nivell, una xifra que contrasta amb els 800 que hi estudien actualment, com destacava *El Punt Avui* el 6 de març de 2016, en la notícia de la commemoració del 175è aniversari de l'Institut Jaume Vicens Vives, publicada pocs dies després del traspàs de Dolors Condom. La commemoració d'aquest aniversari es fa prenent com a referència la fundació el 1841 del 'Col·legi d'Humanitats', antecessor de l'*Instituto de Segunda Enseñanza* creat el 1845. El seu successor -l'actual edifici a la pujada de les Pedreres- va ser inaugurat el 1966. L'Institut de Batxillerat Jaume Vicens Vives va celebrar el 150è aniversari el 1995.

³ A la contraportada del llibre hi llegim una frase que sintetitza l'obra i l'autora: "Gran obra que estableix una insubornable aliança entre passió i coneixement".

Girona dins la col·lecció Josep Pla d'assaig. Hom va tenir ocasió de rellegir-la i de ponderar la seva saviesa i, ara que ella ens ha deixat, valorar-ne el testimoni de la seva senzillesa, vocació i entrega, valors que ens agradaria veure'ls compartits pels docents actuals, que eduquen, ara ja, els nostres fills. Avui malauradament convivim en una societat on, cada vegada més, tothom es circumscriu exclusivament a allò per què ha estat contractat i res més. Quan és l'hora, s'acaba la feina, i la implicació amb l'entorn social i cultural no va més enllà. Dol comprovar com en els nostres pobles i ciutats múltiples iniciatives culturals pràcticament no compten amb l'assistència de cap docent dels centres educatius del municipi. La desconexió es fa cada dia més evident, símptoma gens saludable de l'evolució de la nostra societat, que voldríem encaminar seguint l'estela del mestratge de docents com Dolors Condom.

Voldria recordar les paraules que va adreçar-nos als que llavors érem els seus alumnes, en aquella darrera classe de l'11 de juny de 1991, la "Lliçó del silenci":

"Jo avui he preparat per a vosaltres una lliçó molt especial, diferent de les que durant el curs us he impartit. Serà diferent per la forma i també pel contingut. Aquesta lliçó d'avui la llegiré tot recordant que "lliçó", del llatí *lectio*, entronca amb el significat de "lectura". Respecte al contingut, vull dir-vos que no serà sobre declinacions ni conjugacions. No us parlaré tampoc dels gerundis, de supins o d'ablatius absoluts... En aquesta lliçó hi entraran -això sí- records del món romà.

Aquesta classe no serà d'una hora, serà breu i, sobretot, per a mi tindrà una significació especial. Avui és el dia en què es clou aquella relació entre *magistra* i *discipuli*, en el sentit d'estar jo com a professora darrere aquesta taula per *docere* (ensenyar-vos) i d'estar vosaltres darrere de la vostra per *discere* (aprendre).

Des de temps es coneix una expressió festiva pròpia d'estudiants que diu el següent: *prima non datur et ultima dispensatur*, que vol dir que la primera i la última classe del curs no es donen o que han de dispensar-se.

Aquesta última classe no la dispenso, perquè més que una classe potser serà una invitació a la reflexió o un simple record de les hores que al llarg del curs hem passat junts en aquesta aula.

La lliçó d'avui me l'ha inspirada aquell *silete, quae*so o aquell *favete linguis* que us he repetit sovint i que ha anat acompanyat, a vegades, d'un cop a la taula, com va recordar en David Moré en fer el meu retrat.

No us faré pas una “classe de silenci” com aquella de la Universitat d’Oxford, que alguna vegada us he retret. Recordeu que un dia ho vam provar i us va resultar difícilíssim. No serà, doncs, un silenci a l’anglesa, sinó una evocació del silenci a la romana.

Si consultem un diccionari llatí, veurem que mots com *sileo*, *taceo* o *silentium* els trobem en els més diversos autors, i és que aquests mots formaven part del llenguatge corrent i de la vida diària dels romans, talment com entre nosaltres fem ús de “callar” o “guardar silenci”.

Els romans celebraven sovint reunions, assemblees, sessions en el senat i eren, per altra part, molt aficionats als espectacles públics i acudien de bon grat a les representacions teatrals.

En una comèdia de Plaute, *Poenulus*, abans de començar la representació, el personatge que es coneix amb el nom de “prologus” diu aquestes paraules: *silete et tacete atque animum advortites* (no feu soroll i calleu i presteu atenció). Aquests dos imperatius, *silete* i *tacete*, corresponien als verbs *silere* i *tacere*, que nosaltres traduïm per “callar”, però en aquesta expressió de Plaute sembla que en el primer s’hi ha de veure més el sentit de no moure’s, de no fer soroll, d’estar quiet, que és, en definitiva, també una manera de callar.

Jo no voldria repetir exactament les paraules del comediògraf llatí, però m’agradaria i us agrairia que en aquesta última classe, que vull dedicar al silenci, m’escoltéssiu *magno silentio*.

Jo vull recordar un vers del cant II de l’*Eneida* del poeta Virgili, que els alumnes de COU algun any han hagut de traduir: *Conticuere omnes intenteque ora tenebant* (tots van callar i atents tenien fits els ulls damunt ell). Això passava quan l’heroi troià Eneas es disposava a parlar i a explicar, en un banquet que se li va oferir a Cartago, totes les seves aventures per mar i per terra després de la caiguda de Troia. També Virgili li fa dir en una altra ocasió: *quid me alta silentia cogis rumpere?* (per què em forces a rompre un profund silenci?).

El savi Cató deia que la primera virtut és frenar la llengua, i que està molt a prop dels déus aquell que sap callar profundament (*virtutem primam esse puta compescere lingua; proximus ille deo est, qui scit ratione tacere*).

Segons conta l’escriptor llatí Valeri Màxim, Xenòcrates, un filòsof grec deixeble de Plató, deia: “alguna vegada m’he penedit d’haver parlat, però mai d’haver callat”. Són prou significatives també les paraules de Terenci en la comèdia l’*Eunuc*: *tacent, satis laudant* (llur silenci és un elogi

suficient). També en una altra comèdia d'aquest mateix autor trobem aquestes paraules: *nunc turba nulla est, otium et silentium est* (ara no hi ha cap desori, hi ha calma i silenci!). Així parlava el "prologus", quan la gent que acudia a la representació es va calmar, després d'haver cridat i de barallar-se per ocupar un lloc.

Ciceró remarca que un advocat que defensava un plet important se'l va escoltar amb un gran silenci (*auditus est magno silentio*) i el mateix Ciceró explica en el *De Oratore* que, quan després que un personatge, Cras, que estava fent un discurs, va callar una estona, els altres van guardar també silenci (*...ceteris silentium fuit*); amb l'expressió *silentium significare*, es refereix a un grup de gent que ha acudit a escoltar i, quan el que ha de parlar s'aixeca, tota la concurrència reclama silenci.

Podria allargar i anar citant moltes més frases i expressions que el "silenci", el *silentium*, ha inspirat entre els romans. El poeta Ovidi, per exemple, cita el *coetus silentum*, la multitud dels silenciosos, referint-se als deixebles de Pitàgores, coneguts amb el nom de *silentes*, pel fet que durant cinc anys aquests es dedicaven a instruir-se i a escoltar la doctrina del seu mestre.

Els poetes amb paraules relacionades amb el silenci volen significar la calma, el repòs, la tranquil·litat, i així diuen que el cel, la lluna, el mar, les estrelles... callen, i ens parlen del silenci de la nit, de les mirades i de les llàgrimes silencioses o ens diuen *omnia silent* (tot calla).

El nostre mot "callar" prové del llatí vulgar *callare*, que significava pròpiament "baixar" i d'aquí s'especialitzà en el significat de "baixar la veu". Jo us recomano en aquesta meva darrera lliçó que sapigüeu, quan calgui, abaixar la veu i que recordeu, com deien els clàssics, que "és una gran cosa de saber quan és temps de parlar i quan és temps de callar".

Jo ara, per acabar, us diré, com va dir el poeta Ovidi: *lingua, sile; non est ultra narrabile quicquam* (llengua, calla; ja no us he d'explicar res més).

Gràcies pel vostre silenci!"

En un exemplar del llibre antològic on està inclòs aquest text, Dolors Condom, m'hi va fer aquesta entranyable dedicatòria: "Per a tu, David, alumne estimat i recordat sempre amb afecte i simpatia i que saps molt bé quan escau parlar i quan convé callar. *Favete linguis!* Ben cordialment. Dolors C. 20-XII-2010".

En aquestes paraules Dolors Condom evocava sens dubte aquesta “lliçó del silenci”. Ja haureu pogut veure que, en aquesta darrera lliçó, Dolors Condom em va fer sortir a la trona. La raó va ser un treball de llengua catalana que havíem de fer a les acaballes d'aquell 3r de BUP. La professora Anna Valls Carbó ens va demanar com a treball una redacció en la que havíem de fer un retrat d'un personatge. Quan la tinguéssim l'havíem de llegir a l'aula i els companys havien de mirar d'esbrinar de qui es tractava. Podia haver escollit qualsevol cantant o actriu del moment, d'aquells que desperten les passions adolescents, però vaig acabar triant una professora i no pas d'aquelles que et podien enlluernar per la seva bellesa, sinó una docent en el llindar de la jubilació. Deu ser això que diuen, que sempre m'ha agradat nedar contracorrent... En aquell moment vaig pensar que per fer bé la tasca encomanada el millor era triar algú al qual pogués observar de ben a prop per tal de poder-lo retratar amb detall, i un professor ho permetia. Calia triar algú i la Dolors era -permeteu-me l'expressió- aquella iaia entranyable i carismàtica que amb la seva bonhomia contrastava amb el brogit juvenil d'un institut. Ella va ser l'escollida i, en el moment de llegir la redacció a l'aula, els companys la van saber identificar ben aviat. I a la professora de català de seguida li va semblar un text prou escaient per incloure'l en l'homenatge de comiat que la revista del centre estava preparant per al número de final de curs.

Aquella revista es deia *Metastasi* que, fundada el 1968 i encara vigent, rep el seu nom de forma catalanitzada d'un autor de llibrets d'òpera del segle XVIII, Pietro Trapassi, anomenat Metastasio, del qual hi havia hagut un bust a l'Institut que era molt popular entre els alumnes dècades enrere. En aquell meu temps d'estudiant dirigia la revista Dolors Codina Pujol -esposa del polifacètic activista cultural Carles Vivó Siqués, estudiós de les llegendes gironines-, a qui també recordo amb afecte impartint geografia a segon de batxillerat. Aquell retrat meu de Dolors Condom el van incloure a les pàgines 19 i 20 del número de juny de 1991, juntament amb un editorial “A la Dolors Condom” en el qual, des del consell de redacció, se li retia un sentit homenatge, i amb uns textos de la mateixa homenatjada sota l'encapçalament d'«A manera de comiat», titulats “El meu institut” i “Papers i records d'arxiu”. En el primer article confessava els sentiments de nostàlgia i exultació, *iubilatio*, als quals s'enfrontava: “Nostàlgia, per haver de deixar una feina que jo vaig escollir, per haver de deixar uns companys, per haver de deixar uns alumnes als qui estimo, als qui he ensenyat i dels qui també he après, per haver de deixar, en fi, el ‘meu Institut’...; exultació, perquè quaranta anys de treball ininterromput són

molts anys i bé mereixen un descans o, almenys, una dedicació a activitats que la tasca docent de cada dia no permet de fer. No dubto que en l'exercici del meu treball en la docència hauré tingut algunes mancances, però, deixo, certament, el que està fet i sóc conscient d'haver intentat d'actuar sempre d'acord amb l'exigència de l'ètica professional. Algunes vegades, amb un cert enuig, he dit als alumnes *garruli* (xerraires), o reprès la seva manca d'atenció o de silenci amb un estentori *silete* o *favete linguis* o he posat inevitablement alguns 'insuficients', però no m'he oblidat, crec, de la dita del poeta Juvenal *Puero (discipulo) debetur maxima reverentia*". I amb aquest 'A un nen se li deu el major respecte', Dolors Condom tancava un article on donava testimoni del seu tarannà. El reconeixement públic a aquestes quatre dècades de docència i mestratge li va venir el mateix any de la seva jubilació amb la concessió de la Medalla al Treball President Macià⁴.

Aquell meu retrat que li vaig fer, deia:

"La saviesa ve donada per la vellesa; i no és que el nostre personatge sigui savi, però sí que té molts sabers i coneixements, anècdotes i experiències per explicar.

Ella amb el seu pas segur, tranquil, alegre i típicament femení; puja les escales, i abans d'arribar a l'aula, s'atura al seminari de la seva assignatura. A l'entrar a l'aula, els alumnes no volen/m començar la classe i no ens tranquil·litzem ni callem, fins que ella, amb aquella parsimònia es treu la jaqueta o l'abric, el posa a la cadira finament, s'asseu, obre la bossa i comença a passar llista.

La seva veu és aguda i dolça i suau, i moltes vegades quan l'aixeca degut a les "tertúlies" que fan alguns, li surt una espècie d'ofec en forma de gall, greu, aspre i gruixut.

Els seus cabells, tenyits d'un color marró clar tocant a ros, estan ben retallats i pentinats a la vegada que ben cuidats i sotmesos a modelat periòdicament. Té unes orelles petites, de poc volum i més aviat rodones, de les quals hi pengen unes arracades i sobre les quals hi

⁴ El 2009 també va rebre el Premi Mestres 68 en la seva XV edició. El jurat li va atorgar el Premi Personal "per la seva tasca difusora respecte a la llengua llatina i per ser un dels clars referents de l'Institut de Girona". El dictamen final ressaltava la tasca pedagògica que Condom havia aportat, essent pionera en la renovació didàctica de les llengües clàssiques, convertint-se els seus llibres de llatí en una font de renovació en la metodologia de l'aprenentatge.

descansen les barnilles de les ulleres; unes ulleres de marc gruixut i de color fosc, que són un xic grosses. Aquesta grandària contrasta amb la petitesa dels seus ulls blau clar, que es troben envoltats per unes pestanyes fines i quasi invisibles. Les ulleres descansen sobre el nas, un nas petit, xato, gens ossut i repeló. La seva boca, és igualment petita i es troba envoltada per uns llavis d'un rosa pàl·lid. Mitjançant el somriure entreveiem les dents, unes dents blanques i quasi perfectes quant a posició. Les seves mans, són petites i es completen amb uns dits gruixuts i unes ungles ben cuidades.

Tot i la seva edat -ronda els seixanta-cinc-, té una pell fina i aparentment suau, que s'ententeix entre alguna arruga i la pell flàccida sota la barbata.

És coqueta. A vegades es pinta els llavis, els ulls i les ungles; a més a més li agrada anar cada dia amb un vestit diferent: ahir un *trajo* jaqueta, avui un vestit, i demà una faldilla amb una brusa i un jersei fi i primet.

A les classes es fa uns tips de picar a la taula, i dir que callem! -encara no entenc com li queden mans i veu..., ara que un dia va picar tan fort, que després, s'anava tocant la mà-. En realitat, és una dona bona i versemblant; qualitats, que a vegades algú aprofita”.

D'aquest retrat el pas dels anys tan sols en va modificar petits detalls: unes ulleres de muntura més reduïda conforme a les noves tendències i, rondant la setantena va abandonar el tintat per deixar al descobert un cabell blanquinós que va continuar curant per oferir-nos sempre aquell punt de feminitat que la caracteritzava. El seu caminar tranquil, la seva mirada afable, el seu somriure i la seva coqueteria sempre la van acompanyar. D'altra banda, només puc fer-hi una rectificació o fe d'errades a la primera frase d'aquella ploma novella: ja fa molts anys que tinc a Dolors Condom per una persona sàvia.

Aquell retrat, imprès en una revista d'institut als meus setze anys, era certament el primer article publicat a la vida⁵. I si de la primera vegada d'una actuació hom sempre en serva un bon record, no cal dir-ho que aquest n'és un

⁵ Curiosament, aquest és també el meu primer article als *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, institució de la qual formo part des de fa 23 anys. El 1993, l'actual president, Narcís Soler Masferrer, bon hereu d'aquesta tradició humanista que sap encoratjar els estudiants, com a professor de prehistòria a primer curs d'Història a la Facultat de Lletres de la UdG, va animar els alumnes a fer-nos socis de l'entitat. L'oferiment em va semblar prou engrescador, com així ha estat, per haver-nos donat accés a la recerca rigorosa i transversal desenvolupada des dels centres d'estudis locals i comarcals.

de molt grat, perquè anant de l'anècdota a la categoria, aquella redacció va permetre teixir un vincle d'afecte compartit i d'amistat amb Dolors Condom, que ha perdurat al llarg dels anys.

El maig de l'any 2000 vaig començar el meu camí com arxiver municipal de Tossa. I el gener de 2001, en ocasió de la publicació del meu primer llibre *Cas Fuster: la família Martí a través dels seus documents*, vaig fer-li arribar una invitació per l'acte de presentació. No ens hi va poder acompanyar, però el 15 de gener em va escriure una nota mecanoscrita (que conservo amb estima) que deia: "Benvolgut David, em va saber greu no poder assistir a la inauguració de l'exposició i a la presentació del teu estudi sobre 'la família Martí'. Moltes gràcies, però, per la invitació. Espero -i així ho desitjo- que tot anés molt bé i que el teu treball tingui una bona acollença. M'agradaria tenir ocasió de llegir-lo, ja que no dubto que ha d'ésser de gran interès; així crec que puc, per endavant, felicitar-te i animar-te a continuar en els treballs de recerca, en els quals -ho sé per experiència- hauràs de vèncer dificultats, que et donaran, però, moltíssimes satisfaccions. Et desitjo, David, un bon èxit en les teves activitats. Una abraçada. Dolors Condom". Poc després d'aquelles càlides paraules d'ànim i confiança vaig anar a casa seva a obsequiar-la amb aquell meu primer llibre, i vam tenir ocasió de xerrar una estona. En endavant, s'interessà per les meves successives recerques i vam mantenir intercanvi d'impressions al llarg de tots aquests anys sempre que teníem ocasió de retrobar-nos en algun acte, molts dels quals eren promoguts per l'Institut d'Estudis Gironins; i sempre que li feia arribar alguna publicació, tenia per costum correspondre amb una nota d'agraïment.

L'any 2012 al Centre d'Estudis Tossencs enllestíem una publicació a càrrec de Joaquim Planas Gisbert, un enginyer mecànic sabadellenc, que en jubilar-se s'havia instal·lat a Tossa i havia començat a freqüentar amb assiduitat l'Arxiu Municipal. Entre tots l'havíem convençut perquè publicqués en un llibre la seva recerca sobre escultures i altres elements patrimonials d'interès ubicats a la via pública de Tossa. Malgrat portar-me molts anys, en Joaquim va ser per a mi un alumne, un molt bon alumne, una persona que vaig aconseguir introduir en un món com el de la recerca històrica, molt allunyat de la seva formació i pràctica professional. Vaig voler ajudar-lo transmetent-li alguns dels meus coneixements, que ell va saber esbremar fins al punt d'acabar publicant amb mèrit un llibre. Convertint-me en el seu mestre, van aflorar en mi molts records sobre molts dels meus professors, i recordo que en la perspectiva dels preparatius de la presentació del llibre, li vaig fer avinent la meua reflexió que en aquella tessitura, en el meu pensament jo em situava

entremig d'uns mestres i d'un alumne; que si m'ho permetia m'agradaria donar-li aquest caire a l'acte. Va acceptar-ho complagut, i així va ser.

Atès el contingut del llibre, vam demanar de fer-ne la presentació a Dolors Reig Garganta, que com a presidenta dels Amics de la UNESCO de Girona representava l'entitat que havia promogut a nivell gironí una campanya de valoració del patrimoni escultòric de la ciutat. La campanya havia consistit en l'apadrinament d'escultures i un programa de visites guiades, que en els darrers anys han permès aproximar l'art i els artistes a la ciutadania. Més enllà d'aquest vincle temàtic, hi havia un altre de personal i afectiu. Dolors Reig, mestra d'ensenyament primari, havia estat la meua tutora a 8è d'EGB a l'escola Annexa de Girona, aquell centre educatiu que anteriorment estava situat als baixos de l'Escola Normal de Magisteri entre el carrer de la Creu i el d'Emili Grahit. Amb Dolors Reig també sempre m'hi ha unit una bona relació, que brolla d'aquell any escolar en què el seu mestratge i el seu tarannà es van deixar sentir amb força en uns alumnes de tretze anys. Amb ella vam tenir el privilegi de fer un viatge de fi de curs a París (en aquells anys a l'acabament de primària cap escola de Girona no sortia a l'estranger) i, entre moltes altres activitats, vam tenir ocasió de visitar la seu central de la UNESCO, organisme en defensa de l'educació, la ciència i la cultura, al qual està vinculada des de fa moltes dècades. Recordo molt bé aquella visita i diverses iniciatives educatives d'aprenentatge que despertaven en nosaltres l'interès i la inquietud per conèixer el món que ens envoltava, i aprendre moltes coses.

Aquest bagatge tan personal és el que em semblava molt escaient de retrobar el dia de la presentació del llibre sobre les escultures de Tossa. Situar-me entre el mestre i l'alumne em permetria brodar una reflexió de caràcter personal però alhora molt general, glossant la figura dels mestres i la dels alumnes. Ultra això, sabedor de la bona amistat que unia Dolors Reig i Dolors Condom, vaig demanar-li a la primera si el dia de la presentació del llibre podia venir acompanyada de la segona, permetent-li d'aquesta manera assistir a un acte cultural a Tossa en el que un antic alumne seu hi tenia un paper. Ambdues van accedir-hi complagudes. Vaig fer extensiva la invitació a una altra Dolors, a Dolors Bosch Vich, tutora d'aquell 3r de BUP que va rebre la darrera lliçó de Dolors Condom i que vaig tenir també com a tutora tant a 2n de BUP com al COU; amb ella, hem mantingut també al llarg dels anys una bona relació. Dolors Bosch, veïna del carrer Ultònia, el mateix on vivia

Dolors Condom, mantenia també amb ella molt bona amistat⁶. Aquell 29 de juny, malauradament, Dolors Bosch no va poder-nos acompanyar per un impediment familiar.

En les meves paraules d'aquell acte de presentació del llibre del meu «alumne» Joaquim Planas, vaig apuntar la difícil tasca del mestre, com a persona capaç de transmetre unes inquietuds als seus deixebles, els quals amb el seu esforç i treball han de ser capaços d'emprendre múltiples iniciatives. Vaig destacar la immensa satisfacció que per al mestre representa el que l'alumne assolixi les seves fites vitals i reïxi en les seves activitats. Per a mi va ser aquell un acte molt emotiu per l'afecte que tenia al propi autor perquè, essent jo coneixedor de les seves inquietuds i difícils circumstàncies familiars, en Joaquim havia assolit la fita proposada. Aquest èxit venia reconegut per l'assistència en aquell esdeveniment de la totalitat d'escultors vius dels quals el municipi tenia obra a la via pública. D'altra banda, jo mateix tenia l'ocasió d'agrair públicament la tasca d'alguns dels meus mestres, personificant-ho en Dolors Reig i Dolors Condom, que havien estat dues baules molt significatives en la cadena d'aprenentatge rebut, gràcies a les quals jo mateix havia estat capaç d'exercir de «mestre» d'aquell meu «alumne», que aquell dia amb el seu llibre havia superat el seu objectiu. Aquesta cadena de transmissió dels coneixements em va servir per glossar la presentació d'aquell llibre. Amb aquest esdeveniment vaig aconseguir per fi portar Dolors Condom fins a Tossa. Es va mostrar molt contenta i emocionada de l'agraïment públic manifestat i vam poder compartir una bona vetllada, com testimonien les imatges que il·lustren aquest article, en una de les quals amanyaga la meua filla gran. Sempre va estimar els nens. Malgrat ser soltera i no haver tingut fills, em consta que va tenir en gran estima els nebots, sentiment que va ser recíproc.

A l'esmentada antologia *Aula Magna*, en ocasió de recordar la figura de Josep Maria Marquès Planagumà, gran arxiver de la diòcesi de Girona, deia:

⁶ Precisament Dolors Bosch Vich en motiu del seu traspàs va dedicar-li un record amb l'article "A la Dolors Condom", publicat l'11 de març de 2016 al bloc de l'Institut Jaume Vicens Vives i al suplement d'Ensenyament 'L'Aula del *Diari de Girona* del 15 de març de 2016. En aquest text evoca alguns aspectes de la seva relació, rememora el seu *ex-libris* amb el lema "*non multa, sed multum*", que ella mateixa traduïa com que en la vida el que compta no és la quantitat, sinó la qualitat, i recorda també aquella "lliçó del silenci" de Condom als alumnes de 3r-E dels quals Bosch era tutora. D'altra banda, d'entre els articles a la premsa que van glossar la seva figura, en ocasió del seu òbit, mereix també un destacat esment el del periodista gironí Jordi Bosch, amb el títol de "Rosa, rosae", publicat al *Diari de Girona* el 16 de març de 2016.

“El dolor que genera la pèrdua d’una persona coneguda i estimada resta amarat de records, i aquests es converteixen en testimonis decisius d’una vida que, en el cas del Dr. Marquès, ha estat molt intensa i molt pròdiga”. Manllevo aquestes seves paraules i les hi aplico a ella. Per això, he cregut escaient transmetre aquestes experiències vitals compartides amb Dolors Condom; perquè crec modestament que permeten esbossar una singular, però prou significativa, pinzellada de la vida d’una palamosina de naixement i gironina de sentiment, que en tot allò que va fer hi va posar amor, dedicació i esforç. El seu mestratge va ser un bon camí a seguir, i el suport personal un bon esperonador. Sempre en restaré deutor.

Lluís Torner Callicó en nom de les Aules d’Extensió Universitària per a la Gent Gran, de Girona, amb les quals Dolors Condom havia col·laborat estretament, en va publicar un obituari a la premsa i va recordar-la en la missa funeral, que va tenir lloc a l’església de Santa Susanna del Mercadal el dijous 17 de març. La va definir com una persona que tot i fer-se gran no renunciava al coneixement ni a la fe, com també va evocar mossèn Pere Domènech, que va oficiar la cerimònia. Aquesta va ser una ocasió d’aplegar gran nombre de docents que havien format part del claustre de professors de l’Institut Jaume Vicens Vives de Girona. Malgrat els vint-i-cinc anys transcorreguts d’ençà de la seva jubilació, la presència de tants professors i professores demostrava una vegada més el caràcter familiar d’aquest centre d’ensenyament secundari de tradició més que centenària, que ella tant havia estimat. Ella sempre va tenir un sí per col·laborar en tot allò que calgués, com ho testimonia la seva pertinença a la Fundació Institut Jaume Vicens Vives i la seva participació l’any 1995 en el llibre *150è aniversari de l’I.B. Jaume Vicens Vives*. Hi va escriure un article titulat “Jaume Sagra i Pijoan. El professor de la barba profètica”, en el qual glossava la figura d’un antecessor a la càtedra que ella havia ocupat, en el llunyà i extens període de 1885 a 1918.

En aquell article ja alludit que Dolors Condom va escriure el 1991 a la revista *Metastasi*, amb el títol “El meu institut”, hi llegim: “És evident que no es pot mirar amb ulls d’indiferència el temps i el lloc que han deixat en el cor una empremta indeleble. Per això aquest curs 1991, que és el darrer de la meva activitat docent, té per a mi una significació molt especial: per una part, clou una etapa, una llarga etapa de la meva vida, lliurada des de fa quaranta anys, a la tasca educadora, tasca dura i difícil moltes vegades, però sovint també -com he dit més amunt- plena de satisfaccions; per altra part, n’obre una altra, que no desitjo que sigui de *vita umbratilis* o de *desidia*, com la de l’opulent Luci Lúcul, sinó que m’ofereixi l’alternativa d’un *otium cum dignitate*, com recomanava Ciceró”.

Així mateix, a finals d'aquell curs, el 21 de juny de 1991, en el transcurs del comiat que els companys d'institut li van dispensar, ella va dir unes significatives paraules que va recollir a la seva antologia *Aula Magna*⁷: “Els meus col·legues del Seminari m'han fet una recomanació, que han deixat escrita en un llibre, molt preuat, del qual m'han fet obsequi: *Otium tibi commendo in quo maiora agas et pulchriora quam quae reliquisti*; em recomanen, doncs, que en el meu retir, en el meu lleure, faci coses, faci coses majors i més belles que les que he deixat. Tindrè en compte aquests mots que Sèneca els ha inspirat. Jo vull afegir -i ho he dit en altres ocasions- que desitjo -com deia Ciceró- un *otium cum dignitate* o un *dulcissimum otium litterarum*, i que en la pau de la meua *emeritae condicio*, en la pau del meu retir, pugui conservar un cor jove -com em van dir, falaguerament, els alumnes en l'última classe- i pugui tenir temps, més temps, per als amics, per a tots vosaltres, que tan cordialment m'heu mostrat el vostre afecte. Gràcies i adéu-siau!”

Vint-i-cinc anys més de vida d'ençà d'aquestes paraules en ocasió de la seva jubilació, han permès complir amb escriure aquesta il·lusió manifestada. Dolors Condom va continuar plenament activa al servei de la cultura i de la ciutat fins al final de la seva vida. Cal agrair-li aquesta llarga trajectòria vital i de servei.

Anys abans de jubilar-se, el 26 de gener de 1988, en una sessió acadèmica sota el títol de “La vellesa en la literatura llatina” també recopilada a *Aula Magna*, recordava les paraules de Ciceró a *De Senectute*: “Els retrets o acusacions que es presenten aquí contra la vellesa són quatre: 1r- L'impediment de la vida activa i la gestió dels negocis. 2n- L'afebliment de les forces del cos. 3r- La privació de determinats plaers. 4t- La proximitat de la mort”. Dolors Condom afegia que “Per no cansar-los massa els llegiré ara solament uns breus fragments que corresponen a la resposta a cadascuna de les objeccions. (...) La quarta objecció, que fa referència a la proximitat de la mort, troba també les seves

⁷ Per raó del seu tarannà, al llarg de la seva trajectòria docent i en nom dels companys, va ser l'encarregada de fer els discursos de comiat a diversos professors. A *Aula Magna* va recollir-ne els del catedràtic de matemàtiques Joaquim Estrach Frigolé, el del murcià Joaquim Florit García, de qui fou alumna i successora seva a la càtedra de l'Institut de Girona entre 1970 i 1991, i el del catedràtic de llengua i literatura castellanen Ignasi Bonnin Valls, un mallorquí que va arrelar a Girona, molt implicat en l'activitat teatral del centre, en el transcurs de la qual també vaig tenir el goig de conèixer-lo. Professor de posat seriós i respectable, que en el teatre mostrava una faceta molt més distesa; em ve a la memòria, especialment, el fet que a 2n de BUP ens va acompanyar a una mostra de teatre jove a Tortosa, que va ser una bonica experiència de convivència.

respostes: ‘La mort és un perill que afecta igualment els joves. Si és cert que el jove abraça l’esperança de viure molt de temps, aquesta esperança és vana...’, ‘el jove desitja tenir una llarga vida, l’ancià ja l’ha aconseguida’; per altra banda, ‘la naturalesa ha posat un límit a la vida, i tot el que és natural cal considerar-ho bo’. I Dolors prosseguia dient: “Amb aquest principi de l’estoïcisme clou la defensa de la quarta acusació, no sense presentar-nos abans la següent comparança: ‘la vellesa és en la vida com el darrer acte d’una peça teatral. Hem de procurar que no arribi a produir fatiga i sobretot, hem d’evitar l’ensopiment que segueix una llarga representació”. Condom va acabar la sessió parafrasejant Ciceró a *De Senectute* manifestant: “Això és el que se m’ha ocorregut dir sobre la vellesa. Tant de bo arribem tots a gaudir-ne, per tal de comprovar amb la nostra experiència la veritat del que ens han dit els escriptors llatins i que jo *grato animo* els he volgut transmetre”.

Dolors Condom va aplicar-se al peu de la lletra l’esperit de Sèneca a *Lletres a Lucili*, quan, en un dels seus pensaments que s’han fet proverbials, deia: “Has d’aprendre la manera de viure, mentre visquis”. I així, va protagonitzar una llarga i activa jubilació, i aconseguí l’*otium cum dignitate* o el *dulcissimum otium litterarum*, en la pau del seu retir, tal com aspirava assolir en el seu comiat docent el 1991. Amb aquests desitjos acomplerts, i a manera de comiat, podríem recordar el darrer vers del poema *Paisatge* (1981) de l’escriptora Rosa Leveroni Valls:

Jo voldria, Senyor, quan em cridéssiu
ser lliure dels anhels;
que l’esperit trobés en la pau Vostra
la ruta dels estels.

En nom de l’Institut d’Estudis Gironins, entitat de la qual Dolors Condom formava part des de feia moltes dècades, un consoci i antic alumne seu. Gràcies Dolors.

Nota de redacció: Des de l’Institut d’Estudis Gironins, per tal de deixar testimoni de la seva trajectòria docent i investigadora, ens ha semblat escaient reproduir a continuació la bibliografia de Dolors Condom i Gratacòs, que la Universitat de Girona en ocasió del seu traspàs va penjar al web

<http://www.udg.edu/Not%C3%ADciesiagenda/Reculldenot%C3%ADcies/tabid/2575/p/49359/language/ca-ES/Default.aspx>

PUBLICACIONS DE DOLORS CONDOM

Llibres

- *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*, col·laboració en els fascicles 1 i 2. Universitat de Barcelona i Escola de Filologia del C.S.I.C., Barcelona 1960-1962.

- *Latín / Bachillerato 2* (hi col·laboren M. Teresa Codina i Jordi Geli), ed. Casals, Barcelona, 1976.

- *Llatí / Batxillerat 2* (hi col·laboren M. Teresa Codina, Jordi Geli i M. Àngels Anglada), ed. Casals, Barcelona 1980.

- CICERÓ. *Discursos*, vol. XII (“Pro P. Sulla” i “Pro L. Flacco”), Col·lecció Fundació Bernat Metge, Barcelona 1989.

- CICERÓ. *Discursos*, vol XI (“Cum senatui gratias egit”, “Cum populo gratias egit”, “De domo sua”, “De haruspicum responso”), Col·lecció Fundació Bernat Metge, Barcelona, 1995.

- RUTILI NAMACIÀ, *De reditu suo*, Col·lecció Fundació Bernat Metge, Barcelona 2000.

- *Diccionari Llatí - Català*, dirigit per Antoni Seva / Coautora i correctora de proves. Enciclopèdia Catalana S.A., Barcelona 1993.

- *Diccionari de locucions i frases llatines*, a cura d'Antoni Peris. / Revisió del manuscrit i aportació d'algunes expressions llatines i refranys catalans. Ed. Enciclopèdia Catalana, Barcelona 2001.

- *Iter facere ad...*(traducció de textos llatins sobre el tema de “viatges”). “Senhal”, 68, 11 pàg., Girona, primavera de 2002.

- VILALLONGA, Mariàngela, ed., BURCKARD, Johannes, *Dietari secret* (traductors: Antoni Cobos, Dolors Condom, Daniel Ferrer, Narcís Figueras, Lluís Lucero, Mariàngela Vilallonga), Edicions Tres i Quatre (“Biblioteca Borja”), València, 2003.

- *Aula Magna. Antologia de textos i estudis literaris*, Diputació de Girona. Girona, 2010.

Articles

- *Notes sobre una interpretació de Titus Livi en la nostra historiografia*, “Annals de l'Institut d'Estudis Gironins”, XXV, Girona 1979-80, pàg. 79-95.

- *Contribució a l'estudi del llatí medieval de Catalunya*, “Miscel·lània commemorativa del desè aniversari del Col·legi Universitari de Girona. Estudi General”, vol I (2), Girona, 1981, pàg. 15-21.

- *Tradició retòrica en el "Libre de Sèneca, De Providentia, d'Antoni Canals*, "Miscel·lània Aramon i Serra", III, Barcelona, 1983, pàg. 97-114.
- *L'edició gironina de les Bucòliques de Virgili*, "Actes del VIè Simposi de la Secció Catalana de la SEEC", Barcelona 1983, pàg. 241-258.
- *El Cartoral de Carlemany en el context lexicogràfic de l'Alta Edat Mitjana*, «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», vol. XXIX, Girona 1987, pàg. 277-289.
- *L'Incunable d'Horaci de la Biblioteca Pública de Girona, procedent del Monestir de Sant Feliu de Guixols*, «Actes del IXè Simposi de la Secció Catalana de la SEEC», Barcelona 1991, pàg. 355-363.
- *La "Ieuitas testium" en el Pro Flacco de Ciceró*, «Actes del Xè Simposi de la Secció Catalana de la SEEC», ed. Diputació de Tarragona, 1992, pàg. 175-179.
- *El quadern d'exercicis catalano-llatins de Narcís Collrell (1740-1744)*, (amb Júlia Butinyà i Pep Vila), «Quaderns», Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 1992-1994, pàg. 229-241.
- *Les recerques de J. Balari i Jovany a l'Arxiu de la Cúria Eclesiàstica de Girona*, «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», vol. XXXIV, Girona, 1994, pàg. 643-653.
- *Els estudis clàssics a Girona: les llengües clàssiques en el sistema escolar*, «Revista de Girona» 163, Girona, 1994, pàg. 72-79.
- *Jaume Sagrera i Pijoan. El professor de la barba florida*, «Miscel·lània de l'Institut de Batxillerat «Jaume Vicens Vives», 150 aniversari», L'Eix Editorial, Girona, 1995, pàg. 137-146.
- *El mètode de Pere Bes i Labet per a formar bons retòrics i versistes llatins*, «Actes de l'XI Simposi de la Secció Catalana de la SEEC, "Tradició clàssica", Andorra la Vella, 1996, pàg. 283-287.
- *Una tesi mèdica gironina del 1672, a cura del Dr. Benet Julià. / Col·laboració en la traducció del text llatí*. «Revista Gimbernat», vol. XXV, any 1996, pàg. 141-154.
- *L'administració d'Hispania al s. I d.C.: l'aportació de Tàcit*, «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», vol. XXXVI, Girona 1996-97, pàg. 495-502.
- *M. Àngels Anglada. La passió pel món clàssic*, «Revista de Girona» 199, Girona, 2000, pàg. 58-63.
- *Memòria a quatre veus (L'Institut, 1921-1927)*, «Butlletí de la Fundació Institut Jaume Vicens Vives», 3, Girona, desembre 2001.
- *La traducció catalana de Terenci Àfer com a font d'informació lèxica en el D E Cat de Joan Coromines*, «Miscel·lània d'homenatge a Modest Prats», II, Estudi General 22, Girona, 2002, pàg. 185-196.

- Notes sobre la presència del poeta Horaci a Girona, «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», vol. XLIV, any 2003, pàg. 89-102.

- Algunes consideracions entorn del llibre 'Verdad triunfante...' de J. G. Roig i Jalpí, dins VILALLONGA, Mariàngela i Daniel FERRER (eds.), «Història i llegenda al Renaixement. Actes del IV Col·loqui Internacional Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga (Girona 8-11 del 2002)» Universitat de Girona / Diputació de Girona, Girona, 2004.

- Notes historiogràfiques sobre la catedral de Girona, «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVI, Girona 2005, pàg. 235-243.

- El III Centenari del Quixot a Girona (1905), «Revista de Girona» 232, Girona, 2005, pàg. 502-507.

- *Presentació i comentari del poemari d'Isabel Oliva "Contrallum amb orquídea*, Bonastruc ça Porta, Girona, 16 de maig de 2006.

- *La figura de Joan Margarit i el seu interès en la historiografia posterior*, «Simposi Internacional. El bisbe Margarit i la seva època». Girona 14 - 17 novembre 2006, UdG. (Actes en premsa).

- *Tot recordant el Dr. Josep M. Marquès*, «Butlletí dels amics de la Unesco», Girona, hivern de 2007.

- *Ressons literaris de la Setmana Santa*, Pregó any 2007. «Programa de Setmana Santa a Girona», ed. Junta de Confraries, Girona, 2008, pàg. 37-48,

- *I, naturalment, el llorer!*, dins «Recrear Rodoreda Romanyà». Mariàngela Vilallonga (ed.), Girona, 2008.

- *Pròleg al llibre A mesura que ens anem fent grans* de Lluís Torner. CCG edicions, Girona 2008.

L'edició gironina de l'Ars poetica d'Horaci, Miscel·lània Dr. Enric Mirambell. «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLIX, 2008, pàg. 99-121.

- *Notes sobre el lèxic toponímic en els documents medievals*, Miscel·lània Dr. Josep M. Marquès (en premsa).

- *Les inscripcions llatines de Jaume Rodoreda en el marc dels setges de Girona*, Miscel·lània Gabriel Roura. AIEG, vol. LII, 2011, pàg. 725-740.

- *Esculapi, símbol d'Empúries*, article «Revista Roure», nº 30, Girona, 2008. Presentació i comentari.

- *Pròleg a «L'Institut de Palamós, 25 anys d'història...»*, ed. Joan Gasull i Jordi Mas. Palamós, 2011, pàg. 10 - 12,

- *Homenatge a J. Vicens Vives i Santiago Sobrequés*, Institut Jaume Vives Vives, Revista «Metastasi», 2010 i 2011.

- *Semblances: Balari i Jovany, Pere Bes i Labet i Joan Petit* dins "Nissaga catalana del món clàssic", ed. Revista Auriga, Barcelona, 2011.

Ressenyes

- VILALLONGA, Mariàngela, Jeroni PAU: *Obres*, ed. Curial, 1986: *L'Humanisme català té un nom*, «Revista de Girona» 121, març-abril 1987, pàg.97.
- ANGLADA, M. Àngels: *El mirall de Narcís*, ed. AUSA, 1988: *Els mites grecs i els nostres poetes*, «Revista de Girona» 133, març-abril 1989, pag. 98.
- ANGLADA, M. Àngels: *Meleagre de Gàdara. Epigrames*, ed. Columna, 1993: *El primer trenador de garlandes*, Revista de Girona, 158, maig -juny 1993, pàg. 113.
- VILALLONGA, Mariàngela: *La literatura llatina a Catalunya al s. XV*, ed. Curial, 1993: «*Studia humanitatis*», «Revista de Girona» 161, novembre-desembre 1993, pàg. 92.
- MARQUÈS, Josep Maria: *Cartoral*, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX – XIV), Fundació Noguera, Barcelona, 1993: *El Cartoral del bisbe de Girona*, «Revista de Girona» 163, pàg. 96-97.
- GRATACÒS, Jaume, i fills: *Diccionari d'exterior del cavall*, ed. Col·legi de Veterinaris de Girona, 1994: «*Quaderns de la Selva*» 7, pàg. 218.
- ANGLADA, M. Àngels: *Retalls de la vida a Grècia i a Roma*, ed. Empúries, 1997: *Retrobament amb l'antiga saviesa*, «Revista de Girona» 186, gener-febrer 1998, pàg. 95.
- MARQUÈS, Josep Maria: *Collecció diplomàtica de Sant Daniel de Girona*, Fundació Noguera, Barcelona, 1997: *Esriptures de Sant Daniel*, «Revista de Girona» 187, març-abril 1998, pàg. 100.
- COLÓN, Andrés i Germà COLÓN: *La enseñanza del latín en la Baja Edad Media*, Gredos, Madrid, 1993: «*Estudis Romànics*» vol. XXVII, 2005, pàg. 315-319.
- BASTONS, Montserrat, *Bocins de vida*, PPU-Col·lecció Thalassos, Barcelona, 2004: *Viure poesia*, «Revista de Girona» 237, juliol-agost 2006, pàg. 460.

Articles de divulgació i periodístics. Conferències

- *El tractat De Officiis de Ciceró i el Regiment de la cosa pública d'Eiximenis*, IV Simposi d'Estudis Clàssics, SEEC, secció de Barcelona, febrer 1975. Vid. "Aula Magna", pàg. 243-251.
- *Sane sciunt saphicos versus facere!* (II Certamen Poeticum Linguae Latinae). Col·legi Universitari de Girona, 1985.
- *Pere Bes i Labet, un gironí singular del segle XVIII*, «Revista de Girona» 124, setembre - octubre 1987, pàg. 60-65.

- *Redeunt Sicelides Musae, redit non flebilis elegeia* (III Certamen Poeticum Linguae Latinae). Col·legi Universitari de Girona, 1987. 9/9/2014.
- *La vellesa en la literatura llatina*. Sessió acadèmica Aules de difusió cultural, Girona 26 - I-1988, vid *Aula Magna*, pàg. 165- 178.
- *El temps a l'antiguitat greco-romana*, «Diari de Girona», 24 de desembre de 1988.
- *L'Encís perenne dels arbres* (dins «Arbres del nostre Institut»), Institut «Jaume Vicens Vives», curs 1989-90, pàg. 1-2.
- *A manera de comiat*, Revista «Metastasi», Institut «Jaume Vicens Vives», curs 1990- 91.
- *Cloenda*, «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», vol. XXXI, any 1990-91, pàg. 345-347.
- *Taula rodona. Els nous camins de la Filologia clàssica*, «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, vol. XXXI, any 1990-91, pàg. 317-331.
- *Sempre s'han sentit batecs d'ales* (dins «Els nostres ocells»), Institut «Jaume Vicens Vives», curs 1990-91.
- *Els Instituts del 1841 i 1845: Un document per a la història*, «Revista de Girona» 149, novembre-desembre 1991, pàg. 27-30.
- *L'historiador Miquel Batllori a Girona*, «Revista de Girona» 153, juliol-agost 1992, pàg. 8-9.
- *Una visita al Museu arqueològic de Girona*, «Auriga» 6, octubre-desembre 1992, pàg. 12-15.
- *Carles Riba, traductor dels clàssics*, «El Punt», Girona 19 de setembre de 1993.
- *Uns versos d'Horaci a la vora de l'Onyar*, «Revista de Girona» 157, març-abril 1993, pàg. 36-39.
- *L'Institut de Girona: aniversari i record*, «Revista de Girona» 173, novembre - desembre 1995, pàg.10-11.
- *La Humanitas de Ciceró*, conferència alumnes COU, Institut «Jaume Vicens Vives», 7 febrer 1995. Vid. *Aula Magna* pàg. 231-240.
- Dos discursos (1991) dins Jocs Florals i literaris escolars a Girona, 1991-1995, Ajuntament de Girona,1996.
- *L'Institut Vell de Girona en el record*, «Revista de Girona» 175, març-abril 1996, pàg. 60 - 62.
- *Jubilació de la professora Rosina Lajo*, Institut «Jaume Vicens Vives», 1996.
- *Mossèn Fuentes, in memoriam*, «Revista de Girona» 185, novembre-desembre 1997, pàg. 10-11.
- *El meu exlibris (Marques de Biblioteca)*, «Revista de Girona» 189, juliol-agost 1998, pàg. 106.

- *L'herència clàssica de M. Àngels Anglada*, «Presència», (El Punt), 2 maig 1999.
- *M. Àngels Anglada. In memoriam*, Revista «Auriga», 24, Barcelona, tardor de 1999, pàg. 4-6.
- *M. Àngels Anglada en el nostre record*, «Butlletí Amics de la Unesco», 18, Girona, 1999.
- *Batecs d'amor i de mort (Làpida i Afrodita / Júlia Stroumsa)*, Revista «Auriga», 26, Barcelona 2000, pàg. 20-21.
- *Dos mil anys d'història* (Crònica del 1r. Congrés d'Història de Girona), «Revista de Girona» 205, març-abril 2001, pàg. 11-12.
- *Les llengües a debat*, «Butlletí del Club d'Amics de la Unesco de Girona» 25, Girona, juny 2001.
- *El llatí, llengua de cultura*, «Full parroquial», Girona 5 d'agost de 2001.
- Col·laboració en *Què espereu del món clàssic al segle XXI?* (Secció «SibiHa»), Revista «Auriga», 29, Barcelona, tardor 2001, pàg. 25-26.
- *El professor Joaquim Florit en el record*, «El Punt», 14 de març de 2002.
- *El professor Joaquim Florit en el record*, «Revista de Girona» 212, maig-juny 2002, pàg. 17-18.
- *El mite d'Europa. Projecte "Apadrinem escultures"*, «El Patrimoni de la Humanitat, fulls informatius del Club d'Amics de la Unesco», Girona 2002.
- *Els nostres precedents lingüístics i culturals*. Conferència Aules d'Extensió Universitària per a la Gent Gran. Girona, 16 abril de 2002.
- *Iter facere ad...* Traducció de textos llatins sobre el tema «viatges». «Senhal», 68, 11 pàg., Girona, primavera de 2002.
- *Mercè Rodoreda*, conferència Centre Cívic Santa Eugènia, 15 març 2002.
- *Francesc de Borja Moll. Exemple de ciència i passió*, «Butlletí del Club d'Amics de la Unesco de Girona» 32, Girona, juliol 2003.
- Text de la contraportada de la novel·la *Secrets del cor*, d'Agustina Rexach, Girona, 2003.
- *Reflexions entorn de l'amistat*. Conferència Aules d'Extensió Universitària per a la Gent Gran, Girona, 15 abril de 2003.
- *Montserrat Vayreda, 80 anys*, «Butlletí del Club d'Amics de la Unesco de Girona» 35, Girona, juliol 2004.
- *En el record. Mª Àngels Anglada, cinc anys després de la seva mort*, Diàleg [en línia], abril de 2004.
- *Notes sobre el capteniment i erudició de J. G. Roig i Jalpí*, «Blanda», 7. Blanes 2004, pàg. 40-43.
- *En record de M. A. Anglada, cinc anys després de la seva mort*. Diàleg en línia < <http://terrificabras-filosofia.info> > consulta novembre 2004.

- *L'historiador J. G. Roig i Jalpí, entre l'erudició i la llegenda*, conferència a Aules d'Extensió Universitària per a la Gent Gran, desembre de 2005.
- *Jubilació dècuple*, Institut «Jaume Vicens Vives», 2005.
- Text de presentació del llibre de M. Concepció Costa *Passadís del temps*, Edicions A Petició SL. Girona, 10-X-2006.
- *El darrer full del calendari*, Associació de la Gent Gran del Barri Vell de Girona. Gener- març de 2006.
- *L'Amistat*. Traducció de textos llatins sobre el tema «l'amistat». «Senhal», 96, 11 pàg. Girona, primavera de 2006.
- *El llibre i la rosa*, Associació de la Gent Gran del Barri Vell de Girona, abril-juny de 2007.
- *El mite d'Europa en la literatura i en les arts*, «La veu de l'amic, Butlletí del Museu d'Art de Girona», núm. 65, primavera 2007, pàg. 14.
- *Tradició humanística*. Conferència-l·liçó a un grup d'alumnes de l'Institut «Jaume Vicens Vives», 28 de maig de 2007.
- Centenari de l'escola Eiximenis (Taula rodona: «*El paper de l'escola Eiximenis en la història de la ciutat*»), Girona, 7 d'abril de 2008.
- Pròleg i text de presentació del llibre de Lluís Torner *A mesura que ens anem fent grans*. Ed. Mínima. Girona. 2008.
- *Ressons literaris de la Setmana Santa*. Pregó any 2007, programa de Setmana Santa a Girona, ed. Junta de Confraries, Girona, 2008, pàg. 37-48.
- *Rafael Masó i la dèria horaciana del Noucentisme* (Contribució a l'Any Masó). Publicat a «Revista de Girona», núm. 254, sota el títol *La formiga previsor de la façana de la Caixa*. Girona, maig-juny 2009, pàg. 56-57.
- *Amistat*, dins «Nou breuari de ciutadania» (Homenatge a Carles Rahola). Ed. CCG. Girona, 2009, pàg. 15.
- Paraules d'agraïment en el lliurament dels premis Athenea Persones (20 abril 2009) i Mestres 68 (25 maig 2009).
- *In Vatinius- Pro Caelio*, conferència - presentació del vol. XV «Col. Bernat Metge», *Discursos de Ciceró*, Ateneu de Barcelona 30-3-2009. Vid. *Aula Magna* pàg. 357-365.
- *Asclepi (Esculapi) i les fonts literàries grecoromanes*, any 2009 (pendent de publicació).
- Exposició «Fascinació per Grècia», Museu d'Art de Girona, 2009, *Catàleg*, pàg. 211-212.
- *Notes sobre el mètode de llatí per a l'escola de Llatinitat de Banyoles, s. XVIII (?)* (col·laboració amb el professor Josep Vila i Medinyà). *Ordenanzas*, «Annals Històrics d'Olot» n° 21, 2011.

- *L'humor i la rialla a Plaute*, conferència dins el cicle «homo ridens», Societat catalana d'Estudis clàssics, Barcelona, 14 juliol 2011.
- *Dia d'Europa*, conferència-celebració Amics de la UNESCO, Fontana d'Or, Girona 7-5-2012.
- *Les lliçons de Dolors Condom*, UdG, Càtedra M. A. Anglada, juliol 2012.
- *Josep Estalella i Graells*. Homenatge Inst. «Jaume Vicens Vives», Girona, 27 abril 2012.
- *Dionís*, text dins el cicle «Salvador Espriu al mercat», «Amics de la UNESCO de Girona», 10 juliol 2013- 10 juliol 2014.
- *D'Epidaure a Roma*. Comentari dels versos d'Ovidi, *Metamorfosi*, XV, 622 - 744 (en preparació).
- *Les inscripcions llatines de Jaume Rodoreda en el marc dels setges de Girona* (en preparació).
- *La lliçó del silenci*, vid. *Aula Magna* pàg. 125-128.
- Presentació del llibre *Resum de literatura llatina* de Carles Riba, Girona, 25 febrer 2015.

